

De jeugdige aanloop naar een carrière als kunstschilder – van de best gedocumenteerde Nederlandse immigrant die naar Australie kwam.

We vertrouwden de geschreven geschiedenis, als we het in een boek lazen of we het op school leerden. Maar vooral omdat we verwachtten dat het al gedocumenteerd werd tijdens het leven van historische figuren en vlak na het plaats vinden van gebeurtenissen in het verleden. Hoe betrouwbaar zulke bronnen zijn, weten we eigenlijk nooit. Hoe interessanter of belangrijker de persoon of gebeurtenis geworden is, hoe meer er later aan toegevoegd werd, als er meer ‘feiten’ over opdoken. Dus veronderstellen we er meer over te kunnen weten via veel latere ‘studies’, niet altijd zonder een tikkeltje speculatie, of... werd het gewoon verzonnen? Bijvoorbeeld: als je hier een kunst-encyclopedie tegenkomt, die geadverteerd wordt als ‘de bijbel van de Australische kunst’, zou men kunnen denken dat gevraagd wordt om de inhoud te ‘geloven’, in plaats van als historische feiten te accepteren. Ik las in de lemma over J.H.Scheltema in dat naslagwerk, dat het jaar van zijn overlijden drie jaar te vroeg is. Er zijn toch betrouwbare bronnen die overlijden van Australiërs registreren? Diezelfde lemma bevat de suggestie dat ‘Ze zeggen dat hij kleurenblind was’, letterlijk vertaald. Het werd duidelijk dat hij dat niet was, want hij studeerde aan drie kunstacademies, waar ze dat ontdekt zouden hebben en hem aanbevolen zouden hebben niet met kleur te werken. Dus waarom toen die bronvermelding ‘ze’ werd gebruikt voor dit ongeloofwaardige ‘nieuws’ door de ondertussen overleden schrijver over een toen al lang overleden kunstenaar, laat zich raden. Als echter een historische persoon een mening of een ervaring zelf opschreef en dat in een gedateerde brief naar een vader, collega of een zuster stuurde, en die brief werd bewaard, dan zijn we waarschijnlijk bereid om dat verhaal als een historisch feit te accepteren, wanneer we die brief later lezen. We vertrouwen het nog meer als in een volgende brief als reactie op een antwoord op die eerdere brief het vermelde weer wordt aanstipt, vooral als we over de brieven schrijver en diens familie elders lazen dat ze gebeurtenissen en meningen precies en begrijpelijk konden opschrijven. Die brief wordt dan als een betrouwbare bron beschouwd.

Verzameling

Als we een verzameling van meer dan vijfhonderd! brieven tegenkomen, briefkaarten e.d. inbegrepen, die door of over een person in het grijze verleden naar familieleden werden geschreven, die betrouwbaarheid bestaat ook, of wordt nog groter.

De in Nederland geboren Australische kunstschilder Jan Hendrik Scheltema (1861-1941) schreef ongeveer 500 brieven naar zijn Nederlandse familie, die ze - grotendeels – bewaarde, voor drie generaties! De meeste waren geschreven in Australië geschreven en naar Nederland gestuurd. De vroegste ervan, toen JHS net had leren schrijven, de laatste slechts twee weken voordat hij overleed op 80-jarige leeftijd.

Zo'n grote verzameling komt wel eens meer voor, maar is altijd opmerkelijk en zeldzaam, vooral als de hele verzameling terug naar Australië werd gebracht en in een openbare bibliotheek terecht kwam, waar eenieder die een week of zo daarvoor beschikbaar maakt, ze allemaal kan lezen. Men heeft de keus in dit geval tussen het lezen van de originele met de hand geschreven, hier en daar handgeïllustreerd, of de uitgetypte versie, of de vertaling daarvan naar 't Engels. Of alle drie, omdat de State Library of Victoria, alle drie versies heeft. Misschien kan er een scan van besteld worden, maar dat kan duur zijn voor zo'n enorme verzameling.

Een jeugdige Hein Scheltema, met tekenmap en potloodkoker, waarschijnlijk bij de fotograaf. Niet gedateerd.

Jeugdige ambitie

Soms wordt aan kinderen gevraagd: 'Wat wil jij later worden?' vooral als ze al een jaartje of zo naar een lagere school zijn geweest en een idee hebben dat er

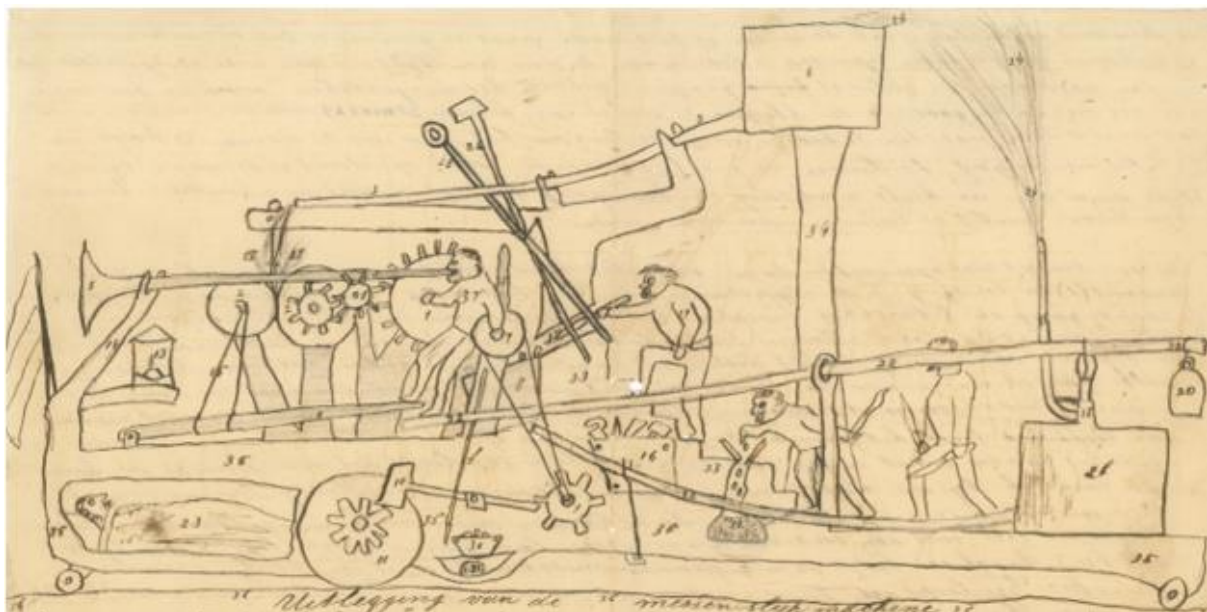
veel manieren zijn waarmee een inkomen verdiend kan worden. Kinderen vertellen soms spontaan wat ze willen worden zonder die vraag.

Scheltema was de jongste van een gezin waar vier van de zeven kinderen de volwassen leeftijd bereikten. Hij werd als peuter Henne genoemd, maar dat werd al gauw Hein, als volwassene ook Hendrik en in Australië Henry, maar nooit Jan. Hij wist al in de lagere klassen van de basisschool wat hij wilde worden: kunstenaar: tekenen, schilderen en van alles maken dat decoratief aan de muur gehangen kon worden. Zijn ouders, die zelf niet in dat vak zaten, lieten hem weten dat ze dat zouden steunen als hij ze kon laten zien dat hij er het talent voor had. Hij ging er meteen zijn best voor doen. Dit 'feitje' van hun aanmoedigende ouderlijke houding kon later o.m. gelezen worden in het voormalige Melbourne weekblad *Table Talk* in 1888, enkele weken nadat de dan kunstschilder J.H.Scheltema in Melbourne was aangekomen en met de pers had gepraat, een artikel gevonden werd via een hint daarvan in één van zijn eerste brieven uit Australië. Die beschrijving in *Table Talk* vertelt ook dat zijn jeugdige projecten die zijn talent aan moesten tonen, ambitieus waren, maar technisch onderontwikkeld, en er natuurlijk kinderlijk uitzagen, maar wel een jeugdige logica aan de kijker verschaften. Er zijn enkele voorbeeldjes van zijn kinderlijke verrichtingen bewaard gebleven, die met de brieven ook in de SLV terecht kwamen. Twee ervan worden hier genoemd. Zijn latere, meer volwassen kunst van deze kunstsschilder kan op het internet bekeken worden: honderden schilderijen. Een aantal maken ook deel uit van overheids kunstcollecties in Nederland, Australië, Engeland en in Nieuw Zeeland, veertien 'musea' of galleries in totaal hebben werk van hem. Zijn bekendheid en populariteit in Nieuw Zeeland is opmerkelijk en verwonderlijk, daar hij most likely daar zelf nooit is geweest en de overheids-website "Find NZ artists" bevat ook J.H.Scheltema. Wel werd zijn kunst daar tentoongesled en verkocht en was de Nieuw Zeelandse Schilder William Greene (1872-1925) één van zijn leerlingen, maar de in Australië geboren en in NZ getogen Greene kwam uit NZ speciaal naar Melbourne voor zijn onderricht van Scheltema.

De Messenslijpmachiene

Scheltema's tekening van dit verzonnen 'apparaat', dat hij zich zo voorstelde, is niet gedateerd, maar heeft een karakter dat duidelijk maakt dat hij nog jong was. Ik speculeer, omdat zijn versie veel groter lijkt dan de echte, dat hij nog nooit een zogenaamde 'Scharensliep' gezien had. De scharensliep was een rondreizende man met een kar of wagen met een slijpsteen and ander

gereedschap, die onregelmatig zijn diensten aanbod door de aandacht te trekken of deur aan deur aan te bellen, in staden, dorpen en boerderijen, voor het slijpen van messen en scharen, enzovoorts, zelfs schaatsen. Ik stel zo me voor dat bv. zijn Moeder hem verteld kan hebben dat ze er één had gezien en de levensstijl van de scharensliiep en ook zijn uitrusting uitlegde. Al in de 15e eeuw werden deze uitgebeeld en beschreven in een aantal landen van Europa, maar ze waren in de 1950-er jaren in Nederland vrijwel verdwenen. Een oud volksliedje van 7 coupletten dat dit vak vergelijkt met 6 andere beroepen wordt soms nog voorgedragen in Nederland en noordelijk België en kan op het internet beluisterd worden. Deze tekening staat op een 'foolscap' stuk papier, met eronder Hein's uitleg hoe hij zijn ontwerp zou werken, waarbij hij voetnootnummers gebruikte van alle onderdelen, alles in zijn eigen handschrift. Zelfs de grond heeft een nummer. Ik kan een vertaling van die uitleg verschaffen aan degenen die dat willen lezen.

De Scheltema Atlas

Een groter jeugdproject dan de messenslijpmachiene was zijn "Atlas van alle delen van de Aarde, door J.H.Scheltema". Het is ook met de brieven in the *State Library of Victoria* terecht gekomen. Het is een boekje van 21x17 cm met op de kartonnen omslag niet alleen de titel enz. maar later ook, 'Prijs 50 cent' in potlood. Hij had dus al begrepen dat een kunstenaar zijn werk moet kunnen verkopen. Ook daarvan bestaat één exemplaar. Eén van zijn ouders kan het 'gekocht' hebben en veilig opgeborgen.

dus gebruikt voor zijn kaarten. Wilde hij ook een historisch verhaal vertellen met de kaarten over de landen die hij weergaf?

Zijn atlas heeft een geïllustreerde titelpagina, 48 bladzijden met elk een ingekleurde kaart van een provincie, land of werelddeel, twee bladzijden met totaal 48 nationale vlaggen en drie bladzijden met de wapens van steden and landen, allemaal met de hand getekend met een kinderlijke kwaliteit en ingekleurd. Van zijn kinderlijke copieën van de dieren op die wapenschilden, zoals leeuwen, een ooievaar, adelaar, olifant, enz, is het ook duidelijk dat hij toen nog geen effectieve tekenles had gehad op dat gebied. Veel later werd hij een specialist in het schilderen van dieren. De spoorlijn van Amsterdam naar Haarlem wordt in de atlas opgenomen. Het was de eerste Nederlandse en toen nog vrij recente spoorlijn. Toen hij het tekende woonde Hein waarschijnlijk nog in Haarlem, vanwaar het gezin naar Rotterdam verhuisde toen hij ongeveer 11 jaar oud was. Geen spoorlijn komt voor op de andere kaarten. Hij had die lijn dus zelf gezien, er wellicht op gereisd. Dat gold ook voor de Haarlemmermeer Polder, die kort voor zijn tijd drooggemalen was door pompen aangedreven door stoommachines in plaats van de traditionele windmolens. Hij oefende natuurlijk met meer teken- en verfwerk en maakte later ook 'meer volwassen' kunst, wat alles bij elkaar zijn ouders overtuigd moeten hebben dat hij vast wel een kunstenaar kon worden. Inderdaad scoorde hij niet alleen een studiebeurs van Koning Willem III, maar studeerde later ook twee jaar aan de kunstacademie van Den Haag, een jaar aan die van Rotterdam en tenslotte minstens 3 jaar bij de Antwerpse Kunstacademie onder de bekende historicus en dierenschilder Karel Verlat. Nadat zijn Moeder overleed vertrok hij naar Australië.

Peter Reynders